

Министерство образования Республики Беларусь

Учреждение образования
«Белорусский государственный педагогический университет
имени Максима Танка»

Исторический факультет

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

Материалы II Международной студенческой
научно-теоретической конференции

Минск, 18 апреля 2017 г.

Минск
РИВШ
2017

УДК 378(061.3)
ББК 74.58
А43

Печатается по решению Совета исторического факультета
Белорусского государственного педагогического университета

Рекомендовано
Советом
(протокол № от 201 г.)

Редакционная коллегия:
кандидат исторических наук доцент *А. В. Касович* (отв. ред.);
кандидат исторических наук доцент *С. П. Шуляк*;
кандидат исторических наук доцент *А. А. Корзюк*;
кандидат исторических наук доцент *А. Ф. Великий*

Рецензенты:
доктор исторических наук профессор *Н. М. Забавский*;
доктор исторических наук профессор *А. М. Лютый*

Актуальные проблемы социально-гуманитарного зна-
А43 ния: материалы II Междунар. студ. науч.-теорет. конф.,
Минск, 18 апр. 2017 г. / редкол.: А. В. Касович (отв. ред.)
[и др.]. – Минск : РИВШ, 2017. – 430 с.
ISBN 978-985-586-021-2.

В сборнике представлены материалы исследований молодых уче-
ных республиканских, россий-ских, казахских и украинских высших
учебных заведений, учащихся учреждений общего среднего образова-
ния, посвященные актуальным проблемам исторических, педагогиче-
ских и социально-гуманитарных научных дисциплин.

Адресуется преподавателям, магистрантам и студентам вузов.

УДК 378(061.3)
ББК 74.58

ISBN 978-985-586-021-2

© Оформление. ГУО «Республиканский
институт высшей школы», 2017

и несчастья – сколько угодно. Свадебный наряд необходимо тщательно беречь и не давать примерять другим людям, как и сам брак, который у славян был священен: если уж женился, то до конца жизни.

Літаратура

1. *Байбурын, А. К.* Ритуал в традиционной культуре / А. К. Байбурын. – СПб., 1993.
2. Вяцелле: абрад / склад. К. А. Цвіркi; муз. дадатак З. Я. Мажэйка. – Мінск, 1978.
3. *Грушко, Е. А.* В круге жизни: семейные праздники, обычаи, обряды / Е. А. Грушко. – Пермь, 1993.
4. Земляробчы календар: абрады і звычай. – Мінск, 1990.
5. *Котович, О.* Золотые правила народной культуры / О. Котович, Я. Крук. – 3-е изд. – Минск: Адукацыя і выхаванне, 2009. – 592 с.
6. *Крук, Я.* Колесо времени: традиции и современность / Я. Крук, О. Котович. – 3-е изд., испр. и доп. – Минск: Беларусь, 2015.
7. *Крук, І. І.* Сімволіка беларускай народнай культуры / І. І. Крук. – Мінск, 2000.
8. *Лістова, Т. А.* Народный православный обряд создания семьи / Т. А. Лістова // Православная жизнь русских крестьян XIX–XX веков: итоги этнографических исследований. – М., 2001.
9. *Ліс, А. С.* Календарна-абрадавая творчасць беларусаў / А. С. Ліс. – Мінск, 1998.
10. *Рейлі, М. А.* Истоки жизни: русские обряды и традиции / М. А. Рейлі. – М., 2003.
11. *Соколова, В. К.* Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов / В. К. Соколова. – М., 1979.
12. Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А. С. Емельянаў [і інш.]; навук. рэд. К. П. Кабашнікаў. – Мінск, 2001.
13. *Филист, Г. М.* Введение христианства на Руси: предпосылки, обстоятельства, последствия / Г. М. Филист. – Минск, 1998.
14. *Брудная, Л. И.* Энциклопедия обрядов и обычаев / Л. И. Брудная, З. М. Гуревич, О. Л. Дмитриева. – СПб, 1996.
15. Энциклопедия суеверий. – М., 1995.

АХОВА ЛЯСОЎ БЕЛАРУСІ Ў КАНТЭКСЦЕ АГУЛЬНАДЗЯРЖАЎНАЙ ЛЯСНОЙ ПАЛІТЫКІ РАСІЙСКАЙ ІМПЕРЫІ (1772 – 1801 ГГ.)

*І. В. Пугач, магiстрант, БДПУ, Мінск
навук. кiр. – А. П. Жытко, доктар гiстарычных навук, прафесар, БДПУ*

Разглядаючы эканамічнае становішча Расійскай імперыі ў канцы XVIII ст., трэба адзначыць, што сельская гаспадарка заставалася яе асновай, а абсалютная большасць насельніцтва пражывала ў сельскай мясцовасці. Развіццё аграрнай вытворчасці працякала пад уплывам такіх фактараў, як рост насельніцтва, далучэнне новых тэрыторый і захаванне прыгонніцтва. У гэты ж перыяд у Расіі можна было назіраць рэгіянальную спецыялізацыю аграрнай вытворчасці. Паступова павышалася таварнасць сельскай гаспадаркі ў сувязі з павелічэннем закупаў збожжа для арміі, пашырэннем пасеваў тэхнічных культур для прамысловасці, павелічэннем аб’ёму экспарту хлебных прыпасаў. Больш за тое, у сувязі з развіццём прамысловасці і гарадоў, павялічваўся попыт на сельскагаспадарчыя прадукты. Да канца XVIII ст. на аснове росту таварнасці, будаўніцтва шляхоў зносін, пашырэння гандлёвых стасункаў паміж рэгіёнамі ўнутраны рынак набываў усё большае адзінства, што істотна садзейнічала кансалідацыі эканамічнай магутнасці дзяржавы. Акрамя гэтага, у выніку трох падзеяў Рэчы Паспалітай, да імперыі былі далучаны беларускія землі. Імкненне ўключыць новыя тэрыторыі ў адны гаспадарчы комплекс імперыі прывяло да распрацоўкі спецыфічнай палітыкі гаспадарчага развіцця кансалідацыі раёнаў краіны. Усё гэта патрабавала мадэрнізацыі сістэмы мясцовага дзяржаўнага кіравання.

Важнае месца ў эканамічным развіцці Расійскай імперыі надавалася эксплуатацыі лясных рэсурсаў. Так, лес і лесаматэрыялы выкарыстоўваліся ў будаўніцтве, паступалі на знешні рынак. Рызыка сур’ёзнага зніжэння лясоў абумовіла стварэнне спецыяльнага кананадаўства, якое б усталявала нормы эксплуатацыі лясных рэсурсаў, а таксама органаў кантролю за яго няўхільным выкананнем.

Прыняцце 7 лістапада 1775 г. «Учреждения для управления губерний Всероссийской Империи» прывяло да стварэння губернскіх казённых палат, у тым ліку і ў беларускіх губернях (з 1778 па 1796 г. – намесніцтвы) [2].

Адным з галоўных кірункаў дзейнасці казённых палат быў нагляд за дзяржаўным лесам. Згодна з указам, губернатары павінны былі сачыць за выкананнем усіх пастановаў, якія адносіліся да ляснага кіравання. Гаспадарчая частка захоўвалася за дырэктарамі эканомій [3]. Для аховы казённых і сялянскіх лясоў, сялянскай абшчынай на гадавы тэрмін выбіраліся палясойшчыкі [1, с. 41]. Акрамя таго, для аховы лясоў ад пажараў, з асяроддзя сялян выбіраліся пажарныя старасты [1, с. 41].

У 1780-я гады можна назіраць істотную змену характара адносін да леса ў параўнанні з папярэднімі эпохамі, калі галоўнай мэтай уладкавання лясной гаспадаркі было забеспячэнне флота драўнінай. Менавіта ў гэты час у заканадаўчых актах пачынае ўсё больш праяўляцца імкненне да папаўнення дзяржаўнай казны, дзякуючы даходам ад леса. Так, згодна з указам «О распространении права собственности владельцев на леса, в дачах их растущие», памешчыкі атрымалі права ўласнасці на ўсе лясы, нават запаведныя, якія знаходзіліся на іх тэрыторыі, і набылі права займацца продажам драўніны на ўнутраны і зешні рынкі, выплаціўшы адпаведную пошліну, устаноўленую дзяржавай [4].

Мадэрнізацыя сферы кіравання прывяла да распрацоўкі новага ляснага ўладкавання. Быў падрыхтаваны праект ляснага статута, які дайшоў да нас толькі ў выглядзе асобных фрагментаў. Трэба адзначыць, што ў сувязі з дзяленнем губерняў Расіі на паўночную, сярэднюю і паўднёвую паласы, для іх вызначаліся асаблівыя меры ўладкавання лясоў. Для рэарганізацыі ляснага кіраўніцтва на беларускіх землях быў выдадзены асабісты ўказ на імя Беларускага генерал-губернатара П. Б. Пасека «Об описи, обмежевании и разделении на части казённых лесов средней полосы по правилам, изображённому в приложенной выписке устава лесного» [5]. Выпіска са статута аб лясах для сярэдняй паласы ўтрымлівала апісанне падзелу леса Расіі, у тым ліку і Беларускага генерал-губернатарства, на высокаствольны і маластвольны лясы і хмызнякі. Высокаствольны лес, у сваю чаргу, падзяляўся на тры катэгорыі:

1. Чорны, высокі і цвёрды лес, які ў сярэдняй паласе быў прадстаўлены дубам, вязам, клёнам, бярозай, ясенем і інш.
2. Бель, высокі і мяккі лес, які ў сярэдняй паласе быў прадстаўлены ліпай, асінай, таполяй, вярбой і інш.
3. Чырвоны і высокі лес, які ў сярэдняй паласе быў прадстаўлены сасной, лістоўніцай, піхтай і елкай.

Перад органамі, якія здзяйснялі ахову лясоў, ставілі задачы па вызначэнні плошчы лясных угоддзяў і ўласцівасцей дрэў і хмызнякоў. Акрамя таго, яны павінны былі ахоўваць пятую частку леса першай і трэцяй катэгорый для дзяржаўнага караблебудуўніцтва. Такія лясы лічыліся «заказнымі гаямі». За іх станам пільна сачылі і штогод дакладалі ва Управу сельскую і экспедыцыю дамаводства. Такім чынам 20 % усіх лясоў Беларускага генерал-губернатарства павінны былі пайсці на караблебудаванне, а астатнія 80 % – для задавальнення ўласных патрэбаў, будаўніцтва, промысловаці і прыбыткаў казны. Не падпадалі пад дзейнасць гэтага ўказа лясы, якія знаходзіліся ў прыватнай уласнасці [5].

Нягледзячы на ўсе намаганні ўрада, рэарганізацыя лясной справы ішла даволі павольна. Асаблівацю беларускіх зямель, дзякуючы існаваўшым у Рэчы Паспалітай лясным актам, наўвядзенні спецыяльных службых людзей – асочнікаў, дзераўнічых і лоўчых, якія ахоўвалі каралеўскія і прыватныя лясы, было тое, што ахова лясоў тут больш прадуктыўная, у адрозненне ад рускіх губерняў. Нягледзячы на рэфармаванне кіраўніцтва ляснымі ўгоддзямі, распрацоўку праекта ляснага статута і абагульненне вопыту ляснага заканадаўства, мерапрыемствы ў адрозненне ад павелічэння маштабных рубяў лясоў з мэтай павелічэння прыбыткаў казны.

Указам Паўла I ад 18 лістапада 1796 г., карабельныя лясы вярталіся ў распараджэнне Адміралцейств-калегіі. Пры гэтым, казёння палаты павінны былі выконваць распараджэнні калегіі адносна дадзеных лясоў [6]. Прыватнаўласніцкія лясы не закраналіся гэтым указам.

Аднак, гэтая пастанова не здолела цалкам абараніць казёныя карабельныя лясы. Таму 8 мая 1797 г. Павел I, уражаны бессэнсоўным вынішчэннем вялікай колькасці лясоў, накіраваў асабісты ўказ Мінскаму губернатару З.Я. Карнееву з рэкамендацыяй рэарганізаваць лясную гаспадарку з мэтай зберажэння прыродных рэсурсаў [7]. Атрымаўшы данясенне ад Казанскай адміралцейскай канторы аб вынішчэнні памешчыцкімі сялянамі казёных дубовых лясоў у Ніжагародскай губерні, 24 красавіка 1798 г. імператар выдаў указ аб забароне самавольнай

вырубкі лясоў як у гэтай, так і ў іншых губернях [9]. Імянным указам ад 19 мая 1798 г. накіраваным да Уладзімірскага губернатара Руніча, Павел загадаў прыняць усе меры для папярэджання і ліквідацыі лясных пажараў, якія прыносілі вялікія страты для дзяржаўнай казны і ляснога фонду [10]. Нягледзячы на адраснасць ўказа, выкананне мераў па супрацьпажарнай засцярозе тычылася і астатніх расійскіх губерній. Падрабязна тэма супрацьпажарнай бяспекі была раскрыта ва ўказе ад 9 жніўня 1800 г. [14].

15 жніўня 1799 г. быў выдадзены ўказ, які рэгламентаваў штрафы за самавольную вырубку леса. У прыватнасці, за незаконную вырубку лясоў у першы раз парушальнік павінен быў заплаціць штраф у двайным памеры кошту вырубленых дрэў, у другі – у чацвёра больш. За парушэнне ў трэці раз самавольных парубшчыкаў накіроўвалі ў суд [12].

З мэтай удасканалення аховы лясоў і кіраўніцтва лясамі ўказам ад 12 сакавіка 1798 г. былі ўтвораны новыя пасады – обер-фарштмайстара і фарштмайстара. Обер-фарштмайстрам былі падначалены ўсе казённые лясныя губерні. У выпадку, калі ўзнікала неабходнасць у нарыхтоўцы драўніны для казённых патрэб, обер-фарштмайстар вызначаў пэўную тэрыторыю і кантраляваў не толькі колькасць вырубленых дрэў, але і выкарыстанне драўніны па прызначэнні. Фарштмайстры падпарадкоўваліся обер-фарштмайстрам. Яны сачылі за даручанымі ім ляснымі дачамі, у тым ліку павінны былі высаіваць лес адпаведных пародаў [8].

Асаблівай падзеяй у развіцці лесаахоўнай справы як на беларускіх землях, так і ва ўсёй Расійскай імперыі стала ўтварэнне Паўлам I «асобнага Дэпартаменту па лясной частцы» 26 мая 1798 г. [11]. Указам «О бытии в лесном департаменте шести Советникам и шести секретарям...» быў зацверджаны склад Ляснога дэпартаменту: чатыры старэйшых дарадчыкі, два малодшых дарадчыкі і шэсць сакратароў [13]. Лясны дэпартамент дасягнуў значных поспехаў у распрацоўцы навуковых асноў выдзялення лясной гаспадаркі, што з цягам часу змяніла статус леса, які стаў самастойным аб'ектам права. Можна сцвярджаць, што гэтым крокам Паўлу I паспяхова ўдалося завяршыць працэс уладкавання лясной гаспадаркі, асновы якога былі закладзены яшчэ Пятром I, і распачаць новую эпоху лясной справы ў Расійскай імперыі.

Такім чынам, у працэсе трансфармацыі сістэмы аховы лясоў на беларускіх землях у канцы XVIII ст., ўмоўна можна вылучыць два этапы. Першы з іх быў звязаны з часам праўлення Кацярыны II. Гэты этап характарызаваўся рэфармаваннем мясцовых органаў кіравання. Сярод іх варта вылучыць казённую палату, адной з мэт утварэння якіх было павышэнне эфектыўнасці кіравання дзяржаўнымі маёмасцямі, у тым ліку і казённымі лясамі. Непасрэднай аховай лясоў займаліся дырэктар эканоміі, паліцоўшчыкі і пажарны стараста. Вынікам заканадаўчай дзейнасці Кацярыны II можна лічыць тое, што на гэтым этапе былі закладзены асновы абгульнення ляснога расійскага заканадаўства, якое павінна было прывесці да стварэння адзінага ляснога статута; была мадэрнізавана сістэма кіравання дзяржаўным лесам. Сярод адмоўных наступстваў варта вылучыць камерцывальную лясную справу і, як след, распаўсюджванне вынішчайнай эксплуатацыі лясных рэсурсаў. Другі этап – звязаны з праўленнем Паўла I. Недахопы, выяўленыя ў дзяржаўнай лясной палітыцы мінулага перыяду, прадвызначылі панаванне лесаахоўнай кіраванасці ў заканадаўстве. Дзеля павышэння эфектыўнасці аховы лясоў былі ўведзены такія пасады як обер-фарштмайстар і фарштмайстар. Абапіраючыся на здабыткі сваіх папярэднікаў, Павел I здолеў вывесці лясную справу на якасна новы ўзровень, індикатарам чаго з'явілася ўтварэнне Ляснога дэпартаменту. Пры гэтым, сістэма аховы лясоў Беларусі была ўніфікавана з агульнарасійскай, што садзейнічала паскарэнню тэмпаў уключэння беларускіх тэрыторый у адзіны гаспадарчы комплекс Расійскай імперыі.

Літаратура

1. *Врангель, В.* История лесного законодательства Российской империи : С присоединением Очерка истории корабельных лесов России / В. Врангеля – СПб. : привилегированная типография Фишера, 1841. – 156 с.
2. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 20. – Отд. 1. – № 14392. – С. 229–304.
3. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 21. – Отд. 1. – № 15351. – С. 405–406.
4. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 21. – Отд. 1. – № 15518. – С. 676.
5. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 22. – Отд. 1. – № 16365. – С. 563.
6. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 24. – Отд. 1. – № 17564. – С. 7–8.
7. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 24. – Отд. 1. – № 17959. – С. 608.
8. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 18429. – С. 133–159.

9. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 18495. – С. 219.
10. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 18527. – С. 248–249.
11. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 18534. – С. 255.
12. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 19085. – С. 761–763.
13. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 19234. – С. 925.
14. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 26. – Отд. 1. – № 19509. – С. 255–258.

РОЛЯ БЕЛАРУСКІХ ЕЗУІТАЎ У ЗАХАВАННІ «ТАВАРЫСТВА ІСУСА» У 70–80-Я ГГ. XVIII СТ.

*І. В. Пугач, магістрант, БДПУ, Мінск
наук. кір. – М. М. Сакалоў, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, БДПУ*

70–80-я гады XVIII стагоддзя з’яўляюцца лёсавызначальным перыядам для «Таварыства Ісуса». Сітуацыя, якая склалася ў XVIII ст. няўхільна ішла да забароны яго дзейнасці. 21 ліпеня 1773 года было выдадзена брэве папы Клімента XIV «Dominus ac Redemptor», якое абвясціла аб скасаванні ордэна. Паводле яго, «Таварыства Ісуса» павінна было спыніць сваю дзейнасць, адмовіцца ад усёй маёмасці, а самі езуіты павінны былі далучыцца да прыходскага кліру. Хутка воля пантыфіка была выканана амаль ва ўсіх краінах Еўропы. Ордэн, працягваю сваю дзейнасць толькі ў Прусіі і Расіі, пад заступніцтвам Фрыдрыха Вялікага і Кацярыны II. Аднак, у 1776 годзе прускі кароль загадаў сілезскім членам ордэна адмовіцца ад імя езуітаў і называць сябе «святарамі каралеўскага настаўніцкага інстытута», а ў 1781 годзе інстытут быў знішчаны; у 1786 годзе такі ж лёс спасціг і рэштка сілезскіх езуітаў [4, с. 303; 3, с. 489; 1, с. 425].

Разглядаючы становішча членаў «Таварыства Ісуса» ў Расійскай імперыі трэба адзначыць, што да XVIII стагоддзя езуіты рэдка трапілі ў краіну. Доўгатэрміновымі місіямі «Таварыства Ісуса» на расійскіх землях, у адзначаны перыяд, можна лічыць дзейнасць езуітаў з Багемскай правінцыі ў Маскве ў 1684 – 1689 і ў 1698 – 1719 гадах. Сярод іх галоўных праціўнікаў падчас гэтых місій вылучаецца патрыярх Іакім, які адстойваў яскрава выражаную антызаходнюю пазіцыю і адыграў вядучую ролю ў выгнанні Таварыства ў 1689 годзе; і, пазней, сам Пётр Вялікі, які, дарэчы, спачатку падтрымліваў езуітаў. Аднак у 1719 годзе члены «Таварыства Ісуса» былі западознены ў перапісы з замежжам і іразаветызме. Пад ціскам пагаршэння дыпламатычных адносін з Аўстрыяй, Пётр I 18 красавіка 1719 г. выдаў ўказ аб выгнанні езуітаў з краіны. Нельга не заўважыць, што лаялінасць расійскіх улад да езуітаў насіла надзвычай зменлівы і няўстойлівы характар, што не дазваляла паслядоўнікам І. Лаёлы разлічваць на спрыяльную доўгатэрміновую перспектыву [7; 8].

У апошняй трэці XVIII стагоддзя Расія сутыкнулася з шэрагам выклікаў, не апошняе месца сярод якіх займала праблема адаптацыі далучаных зямель пасля падзелу Рэчы Паспалітай. У выніку першага падзелу, разам з тэрыторыяй у прыблізна 90 тысяч квадратных кіламетраў і больш чым мільённым насельніцтвам, пад уладу Кацярыны II трапілі і езуіты са сваімі ўстановамі. Указам ад 16 жніўня 1772 г. на імя генерал-губернатара графа З. Г. Чарнышова імператрыца загадала беларускаму насельніцтву прысягнуць ёй на вернасць. Езуіты, ва ўсім аб’ёме асэнсоўваючы катастрофічна нізкі ўзровень свайго ўплыву ў еўрапейскіх дзяржавах, першымі прысягнулі імператрыцы, імкнучыся атрымаць яе прыхільнасць. У Полацкім катэдрэ св. Стэфана былі праведзены два ўрачыстыя набажэнствы. Эфект гэтых мерапрыемстваў перасягнуў любыя чаканні ўлад: «Мясцовае лацінскае і ўніцкае духавенства, а таксама шляхта, былі ашаломленыя... яны цнер воляю і нявольяі пацягнуліся за езуітамі і сталі прысягаць новай сваёй уладарцы»[9; 5, с. 131]. У выніку, падпарадкаванне далучаных зямель расійскай уладзе прайшло без значнага супраціўлення. Пасля прысягі ў Полацку, езуіты накіраваліся ў Пецярбург і прысягнулі імператрыцы ад імя замежных членаў Таварыства. Спасылаючыся на сваю вераіярлімасць, а таксама асэнсаваўшы патэнцыял Таварыства, які можна было б накіраваць на карысць дзяржаве, Кацярына II адмяніла пятроўскі закон [2, с. 121–122].

У хуткім часе, над супраціўствам «Таварыства Ісуса» і Імперыі навісла пагроза забароны дзейнасці першага. Ва ўзгаданым раней пасланні, Клімент XIV устанавіў спосаб кананічнага выканання яго волі: ордэн лічыўся забароненым тады, калі ардынарый епархій ці паўнамоцныя апостальскія дэлегаты абвясцяць волю пантыфіка перад кожнай абшчынай. Гэтым